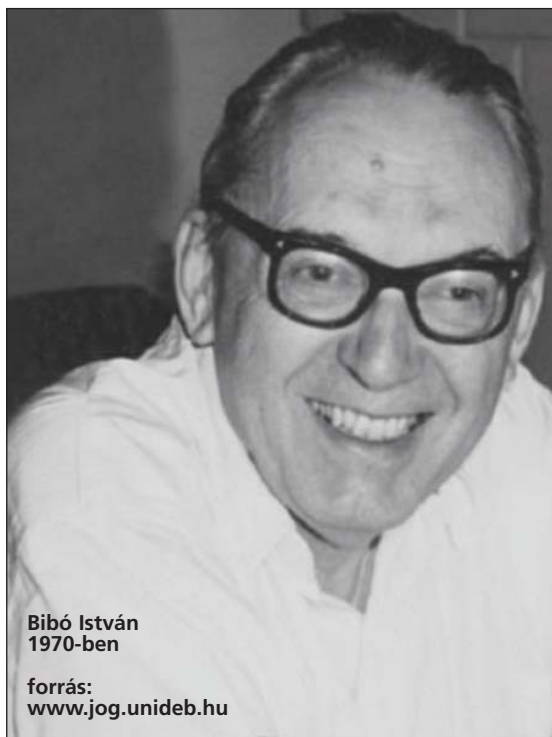

Egy „kiemelkedő minőségű könyvtáros” Bibó István és a KSH könyvtára*

❖ Rózsa Dávid

Bibó István
1970-ben

forrás:
www.jog.unideb.hu

2011. augusztus 7-én ünnepeltük a politikai gondolkodó, politikus Bibó István születésének századik évfordulóját.

A centenárium alkalmából megjelent művek válogatott listája is jócskán meghaladja az ötven tételt. Az Argumentum Kiadó új életműsorozatot indított útjára, amelynek szeptember elejéig három kötete látott napvilágot. Másutt kiadták Bibó lektori jelentéseinek válogatását, az arab–izraeli viszályról írt elemzését és levelezését nagynénjével, Borbíró Virgil építész, akadémikus feleségével. Júliusban a kolozsvári *Korunk*, augusztusban a *Holmi* jelentkezett különszámmal tiszteletére. A *HVG* online kiadásában publicisztikák sora értékelt munkásságát; valamennyi napi- és szinte az összes fontosabb hetilap szentelt legalább egy cikket életútjának és életművének. Vers és történeti mono-

* A KSH Könyvtár 2011. szeptember 22-ei TÁMOP-zárókonferenciáján elhangzott előadás kissé módosított változata.

gráfia, interjú és teológiai elemzés, jogelméleti értekezés és dokumentumválogatás, értelmezés és értelmezéstörténet, tisztelgő blogbejegyzés és idézetgyűjtemény – a legkülönbözőbb témájú és műfajú írások jelentek meg a könyvespolcokon, a nyomtatott és az internetes sajtóban. A Magyar Posta alkalmi bélyeget, a Magyar Nemzeti Bank emlékérmet bocsátott ki, s ha valósággá válik a nyilvánított szándék, belátható időn belül közterület viseli majd Bibó István nevét.

Ne legyünk hát telhetetlenek. Ha a Bibó-szövegek mélyebb tanulmányozásában és – főleg – megértésében mutatkoznak is hiányosságaink – emlékezünk, nem tehetünk másként. A mű él és élni akar.

Életrajz hat plusz egy tételben

Kevés megrendítőbb olvasmány van az egyik oldalba zsúfolt önéletrajzoknál. A KSH Könyvtár 1952 és 1970 közötti személyzeti anyaga bővelkedik ilyen szövegekben. Legtöbbjük inkább segélykiáltás, mint önéletrajz. Szenvtelenebb, szikárabb, de rokon műfajú írás a *Feljegyzés dr. Bibó István könyvtári tudományos munkatárs megszakított szolgálati idejének beszámításáról* címet viselő, keltezetlen, aláíratlan és címzett nélküli, kézírásos záró szakasszal kiegészített gépirat, amely egyetlen oldalon kísérel meg összefoglalni egy ötvennégy éves ember életútját.¹

Dr. Bibó István tudományos munkatársi minőségben 1963. május 23-án lépett a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának szolgálatába, s azóta megszakítás nélkül, két évet meghaladó idő óta, dolgozik. Jelenlegi és régebbi állami szolgálata között egy nap híján 6 évi megszakítás (1957. máj. 24 – 1963. máj. 22) áll fenn. Régebbi folyamatos – 23 és fél évi – állami szolgálata a következőkből tevődik össze:

1934. aug. 6-tól 1938. nov. 30-ig bírósági jegyző (gyakornok) volt a budapesti polgári törvényszéken és járásbírószágon;

1938. dec. 1-től 1945. márc. 12-ig előadó volt az igazságügyminisztériumban, közlelebbről a magánjogi és közigazgatási jogi ügyosztályon, ahol túlnyomórészt építési közigazgatási szakvélemények adásával foglalkozott. 1944. okt. 16-án a nyilas hatalomátvétel napján hivatalában letartóztatták és a Gestapo börtönébe vitték antifasiszta szervezkedés és mentesítő bizonyítványok tömeges kiállítására miatt; néhány nap múlva kiszabadult, de hivatalába a nyilas uralom alatt nem tért vissza;

1945. márc. 13-tól 1946. aug. 21-ig először Debrecenben, majd Budapesten a belügyminisztériumban volt osztályvezető, majd főosztályvezető, ahol a közigazgatás átszervezésével, közigazgatási törvényelőkészítéssel, az 1945. évi választójogi törvény előkészítésével és a választások megszervezésével foglalkozott;

1946. aug. 22-től 1950. dec. 31-ig a szegedi egyetem jogi karán az alkotmánytan és közigazgatástan tanára volt, s közben ellátta a Keleteurópai Tudományos Intézet elnöki teendőit, és közigazgatási területrendezési tervek készítésével foglalkozott;

1951. jan. 1-től 1957. máj. 23-ig a budapesti egyetemi könyvtárban volt önálló könyvtáros, majd tudományos kutató, ahol könyvtárosi (szakozói) munkája mellett a könyvtári szakirodalomban is működött.

1957. V. 24-től 1963 III. 27-ig politikai bűncselekmény miatt börtönbüntetés, ahonnan amnesztiával szabadult.²

Amit sem e feljegyzésben, sem más hivatali iratokban nem tüntettek fel: Bibó István egyetemi könyvtári decimátor 1956. november 3-ától hivatalos felmentéséig, 12-éig – a Nemzeti Parasztpárt utódszervezeteként megalakult Petőfi Párt színeiben – a harmadik Nagy Imre-kormány államminisztereként működött. E minőségében szövegezte meg november 4-én kiáltványát, amelyben felszólította a magyar népet, hogy a megszálló hadsereggel és az esetleg felálló új kormánnyal szemben tanúsítson passzív ellenállást, egyszersmind kijelentette, hogy az ország egyedüli törvényes külföldi képviselője

Kéthly Anna államminiszter. 1957 májusában letartóztatták, 1958 augusztusában „államellenes szervezkedés és hűtlenség” vádjával életfogytiglani, majd ezt módosítva tizenöt év börtönbüntetést kapott. Perének másodrendű vádlottját, Göncz Árpádot ugyanezzel az ítélettel sújtották. (Göncz egyébként agronómushallgatóként a KSH könyvtárának rendszeres látogatója volt; tapasztalatairól igen kedvezően nyilatkozott 1956. október 12-én.)

Nem szól, nem szólhat az irat azokról a Bibó-tanulmányokról sem, amelyek a második Magyar Köztársaság rövid időszakában, a fordulat évén még innen elemezték a múltat, jelent s jövőt a *Valóság*, az *Új Magyarország*, a *Szabad Szó*, a *Városi Szemle* és – legtöbbször – az Illyés Gyula és Sárközi Márta által újraindított *Válasz* lapjain.

A menedék

„Minden magyar könyvtár egy picit azilum” – így mondta Dányi Dezső egy interjúban. A második világháború után majd’ tíz évnek kellett eltelnie, hogy ez a KSH könyvtárára is igaz legyen.

Az ostrom idején bombatalálat érte a hivatal épületét. Egy nagyobb raktár részben, egy kisebb teljesen megsemmisült, leégett a folyóirattár egy része, és több mint tízezer kötet elpusztult. Gombás Géza igazgató tudomása szerint a fővárosi nagykönyvtárak közül az övét érte a legsúlyosabb veszteség a háborúban. Az állandó pénzügyi és személyzeti gondokkal, valamint krónikus helyhiánnyal küszködő könyvtárnak nemcsak a teljes körű kötelese példány-jogról és több mint százezer kötetről kellett lemondania, hanem együtt kellett élnie gyűjteményének és katalógusának a „fasiszta, szovjetellenes, antidemokratikus” sajtótermékektől való primitív és minden józan megfontolást nélkülöző megtisztításával. Az *Olvasók könyvében* az ’50-es évek közepén-végén is előfordultak panaszos megjegyzések a katalógizált, de a raktárban nem található könyvekről.

Gombás Géza 1949-es halála után évekig nem találtak megfelelő vezetőt az intézmény élére. 1955-ben Kovacsics Józsefet nevezték

ki igazgatóvá. Vezetői időszakának négy éve alatt vált a könyvtár szervezetileg és költségvetésileg önálló intézménnyé és országos feladatkörű szakkönyvtárrá; több nyelven beszélő, képzett szakemberekkel gyarapodott a munkatársak köre; a *Történeti Statisztikai Közleményekkel* és a – csak egy számot megért – évkönyvvel megindult a könyvtár tudományos tevékenysége, az ETO bevezetésével pedig a korszerű feldolgozómunka. Ugyancsak 1955-ben került az intézménybe Dányi Dezső, aki 1960-ban átvette az igazgatói feladatokat Kovacsicstól.

„Az azilumon belül természetesen mindig nagy tarkaság volt, többféle vétekért, többféle foltért hagyták ott ülepedni ezt a garnitúrát”³ – fejtette ki Dányi egy másik interjúban. Kik alkották ezt a társaságot? Kovacsics idején többek között Krisztics Sándor, a jog- és a politikatudomány kutatója, egyetemi tanára, a pécsi egyetem egykori rektora és Lossonczy Ibolya szobrászművész, aki könyvtárosként kölcsönzéssel, majd címleírással foglalkozott. A Dányi által megszervezett történeti statisztikai kutatócsoport tevékenységében mások mellett részt vett a középkorász Fügedi Erik, a hadtörténész Perjés Géza és a társadalomtörténész, majdani levéltár-igazgató Dávid Zoltán. Darab ideig a folyóiratárban dolgozott Szelényi Iván, a tájékoztatáson Andorka Rudolf.

Az 1956-os forradalom egyetlen könyvtáros mártírja, Füzéki István, szintén a KSH könyvtárában szolgált: az akkor még joghallgató Heinz Ervinnel együtt hónapokig végezte egy várbeli raktár revíziós munkálatait.

Igen, azilum volt a KSH könyvtára is. De a szovjet megszállókkal szemben nem nyújthatott oltalmat.

A beszerző

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1963. április 30-án tartott ülésén Kállai Gyula, a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány elnökhelyettese bejelentette, hogy Bibó Istvánt a KSH könyvtárában fogják elhelyezni. A testület ezt tudomásul vette. Egy héttel később Kállai titkárságvezetője levélben kérte

Péter György KSH-elnököt, hogy alkalmazza Bibót, akit újabb két hét elteltével Dányi könyvtárigazgató már arról tájékoztatott, hogy tudományos munkatársként havi fizetését kétezeröttszáz forintban állapítja meg.⁴

A könyvtári munkakörben másodszor elhelyezkedő Bibó István a külföldi könyvbeszerzésért felelt. 1967. áprilisi szívinfarktusáig a lehető legnagyobb buzgalommal végezte feladatát. (1968-as visszatérésétől 1971-es nyugdíjba vonulásáig kisebb intenzitással, a hivatali órákat „meglehetősen lazán” kezelve működött.) Elvállalta egy több tízezer kötetes duplumraktár rendezését és kiürítését is. Bár kapott segítséget, jobbára maga intézett mindent. Előfordult, hogy késő este visszamászott a pincébe, hogy a másnapi átvizsgálásra újabb halom könyvet készítsen elő.⁵

A működésére visszaemlékezők általában egyöntetűen megállapítják, hogy nyelvtudásának és széles körű társadalomtudományi ismereteinek köszönhetően rövid idő elteltével teljesen kiismerte magát a szakirodalomban, és tudta, kitől mit kell feltétlenül megrendelni.⁶ Szervezési tapasztalatait felhasználva igyekezett „modernebb, magasabb színvonalú” ügyintézés megvalósítani, „kevesebb üresjárással és a könyvtárak közötti felesleges többszörös beszerzés kikapcsolásával”. Munkáját akkora szakértelemmel végezte, hogy igazgatója abban reménykedett, „ama rengeteg irodalmi anyag révén, ami a kezébe kerül, és amibe módjában volt beleolvasni, érdeklődésre gyullad az addigra már rendkívül szélesen kiterjedt modern nemzetközi szervezéstudomány szépségei iránt”. Hasztalan: Bibó nem kívánta a „maga szakmáit” erre felcserélni.⁷

Beszerzési munkájáról Dányi később így nyilatkozott: „kezet csókolhat neki a magyar szociológiai tudomány. Ha ő nem lett volna, akkor a KSH Könyvtárában sose alakul ki az a szociológiai folyóirat- és könyvgyűjtemény, amiből Ferge Zsuzsa, Cseh-Szombathy László, Andorka Rudi és a többiek szívták magukba az európai szociológia szellemiségét, módszertanát, problematikáját. [...] A Szabó Ervin szociológiai gyűjteményével vetekedett a KSH könyvtára ebben az időben.”⁸

A történeti kutatócsoport számára rendszeresen ajánló listákat állított össze, amelyek alapján a történészek „biztosan tájékozódhattak az új megjelenésekről, ami az információknak akkor már nagyon is érezhető »özönében« nagy segítséget jelentett számukra”. Bár maga Bibó nem vett részt a könyvtár tudományos munkájában, megjegyzéseivel, véleményeivel nagy hatást gyakorolt a kutatókra. A történeti kutatócsoport tagjai által készített írások gyakran első olvasója és tárgyyszerű, de nagyon szigorú kritikus volt.⁹ Szelényi Iván Konrád Györggyel közös művének (*Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*) alapeszméje egy Bibóval folytatott könyvtári beszélgetés során született meg.¹⁰

1965. május 3-án kelt – eddig publikálatlan – feljegyzésében Dányi így jellemzi Bibót:

Szakmai felkészültsége, amelyet egyrészt a jogi- és társadalomtudományokban való jártasság, másrészt egyetemi könyvtári gyakorlata terén szerzett, kiemelkedő minőségű könyvtárossá tették. Amióta a Könyvtárban van, a külföldi könyvbeszerzés feladatát látja el – beosztottként. Munkáját megbízható, magas színvonalon végzi.

Emberi magatartása közvetlen. A képzettségbeli és szellemi differenciát nem érzékelteti, még egyszerű munkatársaival sem. Politikai nyilatkozatokat nem tesz. Elkerül mindenféle megnyilvánulást, ami politikai színezetű volna.

*Tudomásom szerint – szabad idejében igen sokat fordít és lektorál. Munkáját az Országos Fordító Irodában is megbecsülik.*¹¹

Dányi minden kollégájának leszögezte a kezdet kezdetén, hogy a politizálásnak nincs helye a könyvtárban. Bibóval sem tett kivételt: „Megjegyzés nincs! Véleményed nincs!”¹² – jelentette ki. Hogy a politikamentesség mennyire komoly követelmény volt, azt talán jól érzékelteti, hogy a polgári demokratikus nézeteit 1962 ősze óta mind nyíltabban hangoztató Ajtay Kálmán előbb megbízott osztályvezetői kinevezését veszítette el, majd egy újabb, a *Népszabadság* révén országos figyelmet kapott affér miatt rendőrségi eljárás is indult ellene.¹³

Dányit egy alkalommal „két sötétszürke ruhás elegáns úr” megpróbálta rávenni, hogy jelentse, „Bibó István kikkel tárgyal, és a folyosón kikkel beszélget”. A hivatal elnökének gyors közbenjárására a hatóságok végül lemondtak ebbéli igényükről.¹⁴ Arra, amit életútinterjújában Andorka Rudolf állít, hogy tudniillik Bibót „körbevették besúgókkal”, könyvtári vonatkozásban semmilyen bizonyíték nincs. Mindenesetre „nagyon visszafogottan viselkedett”, hogy „ne hozzon valakit kellemetlen helyzetbe azzal, hogy vele túl sokat beszélt”.¹⁵ Könyvtárossága idejéből két, az intézményhez nem köthető politikai megnyilvánulásáról tudunk: 1969. február 16-án, majd 1970. február 20-án levélben kérte Kádár Jánostól, hogy a még börtönben tartott '56-os politikai foglyokat engedjék szabadon.¹⁶

A kék köpenyes Bibó

Úgy mondják, egy nap a termetéhez sehogyan sem illő, kopottas kék köpenyben pompázó Bibó éppen a létra tetején lapozgatott egy könyvet az olvasóteremben, amikor a hivatalból angol delegáció érkezett látogatóba. Meghallva a véleménye szerint nem igazán kielégítő tájékoztatást, Bibó finoman kijavította a tévedéseket. Az angolok megköszönték a kapott információt, és távozóban megállapították, hogy ebben az országban egészen jól beszélnek nyelvüket a raktárosok. Magam ugyanezt a történetet első alkalommal Mechwart ligeti helyszínnel, német turistacsoporttal és takarítónak tévedett Bibóval hallottam.

Kollégái szinte mind úgy vélték, tudományos és közéleti teljesítményét figyelembe véve „rangján aluli” munkakörben dolgozik. Az, hogy ő maga hogyan vélekedett erről, sosem derült ki számukra. „Olyan embernek ismertem meg – mondta róla Perjés Géza –, aki az örökké való dolgok világánál nézi e földi életet, így aztán teljességgel közömbös számára, hogy miniszterként működik-e vagy könyvtári alkalmazottként...”¹⁷

Amikor Bibóra emlékezünk, egyúttal azok előtt is fejet hajtunk, akik minden időben zokszó nélkül tették, amit tenniük rendeltetett. Munkát adott, aki munkát adhatott; tudományt szervezett, aki tudományt szervezhetett; katalógust készített, aki katalógust készíthetett; raktárt rámolt, aki raktárt rámolhatott.

Százéves Bibó István és maholnap százötven éves a könyvtár. Van mire emlékezünk. ■

Felhasznált irodalom

Kéziratok, levéltári források

KSH Könyvtár V B 1389. = KSH Könyvtár V B 1389. Dr. Bibó István KSH könyvtári személyi anyaga (1963. máj. 8. – 1978. jún. 15.).

MOL XXXII-23-i-3. = Magyar Országos Levéltár XXXII-23-i-3. A KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat iratai (1831–1976). 36. doboz. Személyzeti ügyek 1965.

Szakirodalom

Huszár, 1989. = Huszár Tibor: *Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok*. Kolonel, Budapest, 1989. (Magyar krónika)

Huszár-Kovács I., 2001. = Huszár Tibor – Kovács I. Gábor: Emlékezés Dányi Dezsőre (1921–2000). Interjú Dányi Dezsővel (1993. november). *Korall*, 2001. 3–4. sz. 5–19.

Javorniczky, 2006. = „...megtanítottak arra, hogy tanulni és dolgozni kell”. Javorniczky István beszélgetése Andorka Rudolfffal. *Századvég*, 2006. 2. sz. 133–178.

Lakatos, 2009. = Lakatos Miklós: Beszélgetés Szelényi Ivánnal. *Statistikai Szemle*, 2009. 9. sz. 950–957.

Lencsés-Rózsa, 2011. = Lencsés Ákos – Rózsa Dávid: Három visszaemlékezés a KSH könyvtárának harminc évéről. (Kézirat, 2011.)

Litván-S. Varga, 1995. = *Bibó István 1911–1979. Életút dokumentumokban*. Szerk.: Litván György – S. Varga Katalin. 1956-os Intézet – Osiris-Századvég, Budapest, 1995. 573–585.

Melegh-Óri, 2000. = Melegh Attila – Óri Péter: Azilum. Beszélgetés Dányi Dezsővel. *Demográfia*, 2000. 4. sz. 529–534.

Perjés, 1991. = Perjés Géza: Bibó István, a hivatali kolléga. In: *Bibó-emlékkönyv. II. Századvég – Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem*, Budapest – Bern, 1991. 397–403.

Jegyzetek

¹ A levéltári forrásokat betűhíven közlöm.

² MOL XXXII-23-i-3.

³ Melegh-Óri, 2000. 532.

⁴ KSH Könyvtár V B 1389.

⁵ Huszár, 1989. 183–184.

⁶ Huszár-Kovács I., 2001. 16–17.

⁷ Huszár, 1989. 182–183.; Huszár-Kovács I., 2001. 17.

⁸ Melegh-Óri, 2000. 531–532.

⁹ Perjés, 1991. 400.

¹⁰ Lakatos, 2009. 951.

¹¹ MOL XXXII-23-i-3.

¹² Huszár-Kovács I., 2001. 17.

¹³ MOL XXXII-23-i-3.; Lencsés-Rózsa, 2011.

¹⁴ Huszár-Kovács I., 2001. 17.

¹⁵ Javorniczky, 2006. 138–139.

¹⁶ Litván-S. Varga, 1995. 577–581.

¹⁷ Perjés, 1991. 401.

